

рішення за складних умов сучасності, усвідомлювати глобальні проблеми людства та національні проблеми і намагатися прийняти посильну участь у їх вирішенні;

– головною метою школи повинно стати не накопичення знань, а створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя;

– використання новітніх педагогічних технологій допомагає у створенні освітнього середовища, яке забезпечує кожному учневі змогу виявити закладене в ньому від природи творче начало і формує здатність бути суб'єктом розвитку своїх здібностей;

– реалізація проблеми творчого розвитку особистості ставить перед вчителем постійно нові завдання щодо удосконалення своєї педагогічної майстерності;

– навчально-виховний процес школи повинен відповідати умовам, у яких розвивається схильність дітей до нового, нестандартного, бажання самостійно розв'язувати поставлені завдання, а на уроках панує атмосфера творчості, розкнутості, вільного спілкування дітей між собою та із вчителем.

Рівень творчої діяльності учнів відстежувався за такими критеріями: ініціативність, активність, впевненість у своїх силах і здібностях, нестандартні дії, вміння довести справу до кінця, потяг до самостійної роботи, логіка мислення, імпровізація.

Школа, у якій учень є «винахідником», «відкривачем», «дослідником», «здобувачем», –

є «Школою радості», яку створив у свій час видатний Педагог і є прикладом для нас, сучасних педагогів. Тільки у такій школі школярі зможуть розкривати свої здібності і розвивати особистісні обдарування, які допоможуть їм знайти своє місце у житті, визначитися з колом своїх інтересів та уподобань, стати активним членом суспільства і щасливою Людиною.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.5. – 654 с.
2. Сухомлинський В.О. Основні проблеми творчої праці педагога / В. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – 636 с.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання. – 2-ге вид., доповн., переробл. / О.Я. Савченко. – К.: Богданова А.М., 2009. – 226 с.
4. Сухомлинський В.О. Творчість у колективі / В. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654 с.
5. Сухомлинський В.О. Творчість – могутній стимул духовного життя / В. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – 670 с.
6. Кочерга О.В. Розвиток творчих здібностей дитини / Кочерга О. – К.: «Навчальні посібники», 1998. – 79 с.
7. Кальчук М.І., Кучинський М.В., Гайова Л.А. Українська мова. 2 – 4 кл. / Кальчук М.І., Кучинський М.В., Гайова Л.А. – Суми., ТОВ НВП «Росток А.В.Т.», 2009. – 75 с.

УДК 37.015.311

ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Олена БОРЗИХ (Луганськ)

У статті розглянуто визначення поняття «пошуково-дослідницької діяльності», її форми, методи та прийоми, що використовувалися у досвіді роботи Павлівської середньої школи; визначено її роль і місце у вихованні творчої особистості, як у педагогічній концепції В. Сухомлинського, так і у навчально-виховному процесі сьогодення.

Ключові слова: пошуково-дослідницька діяльність, форми, методи та прийоми пошуково-дослідницької діяльності, творча особистість, педагогічна концепція, навчально-виховний процес, наукове дослідження, практична діяльність.

В статті рассматривается определение понятия «поисково-исследовательской деятельности», ее формы, методы и приемы, которые использовались в опыте работы Павлівской средней школы; определена ее роль и место в воспитании творческой личности, как в педагогической концепции В. Сухомлинского, так и в современном учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: поисково-исследовательская деятельность, формы, методы и приемы поисково-исследовательской деятельности, творческая личность, педагогическая концепция, учебно-воспитательный процесс, научное исследование, практическая деятельность.

У сучасних умовах постійних змін й трансформацій у суспільній та культурній сферах життя, формування ринку праці, появи нових професій, оновлення технологічної бази професійної діяльності, систему освіти

орієнтується на підготовку не просто грамотного фахівця-виконавця, але самостійної, всебічно розвиненої особистості, яка має навички творчого і мобільного мислення, швидко

орієнтується в стрімко зростаючому потоці інформації та здатна до безперервної самоосвіти.

Докорінні зміни підходів до навчання і виховання школярів загальноосвітньої школи передбачаються у межах реформування національної системи шкільної освіти в Україні згідно з Державною національною програмою «Освіта (Україна ХХІ століття)» та Законами України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту». Дію цих документів спрямовано на подолання кризи в освіті, яка полягає насамперед у невідповідності знань учнів потребам майбутньої особистості, вимогам суспільства та світовим стандартам. Соціальний престиж освіти та інтелектуальної діяльності стрімко падає. У пошуках шляхів подолання цієї кризи науковці все частіше звертаються до педагогічних здобутків видатних педагогів.

З-поміж кращих надбань світової педагогічної практики увагу дослідників повсякчас привертає творча спадщина та педагогічна концепція українського вчителя-творця В. Сухомлинського. В її основу покладено концепцію формування й розвитку дитини як унікальної творчої особистості, готової в майбутньому до виконання широкого спектру соціальних функцій та ефективної професійної діяльності.

Загальновідомо, що одним з провідних напрямків реформування сучасної вищої школи проголошено органічне поєднання навчання студентів з їх активною участю в науковій діяльності. До заслуг В. Сухомлинського належить новаторська ідея про те, щоб зробити пошуково-дослідницьку діяльність учнів організуючим центром навчально-виховного процесу, починаючи ще з середньої школи. Можна сказати, що в цьому питанні В. Сухомлинський випередив свій час і розвиток психолого-педагогічної науки. Адже у пошуково-дослідницькій діяльності органічно поєднуються процеси навчання, виховання та творчого розвитку особистості, тобто поєднуються в одне ціле інтелектуальні, аксіологічні й практичні компоненти освіти. Причому це злиття відбувається на позитивному морально-психологічному підґрунті, бо пошуково-дослідницька діяльність сповнена духу романтики, таємниць і відкриттів.

Педагогічні надбання та ідеї В. Сухомлинського розглядалися в різних наукових аспектах: взаємодії людини і соціуму (В. Кремень), філософії дитинства (М. Антоненць, А. Богуш, Т. Кочубей), виховної системи (Б. Кваша, М. Мухін, А. Розенберг), духовних доміант (І. Бех, Н. Дічек), гуманістичної педагогіки і виховання гуманістичних цінностей (М. Библюк, І. Зязюн, В. Киричок, Є. Родчанін), формування світогляду (О. Невмержицький), осмислення механізму використання різних

виховних середовищ (В. Костіна, О. Савченко, Є. Салтанов), статевої соціалізації особистості (О. Петренко), батьківської педагогіки (А. Попова, О. Сухомлинська), взаємодії сім'ї та школи (Л. Бондар), проблем колективу і особистості (Г. Калмиков), громадянського і патріотичного виховання (В. Кіндрат), самовиховання школярів (О. Дуда), природовідповідності (В. Кравцов), позакласної навчально-виховної діяльності (Т. Остапйовська), творчого використання у зарубіжжі (Л. Цзихуа) та інших.

Такі дослідники як В. Дубініна, М. Дубінка, Я. Журецький та інші досліджують поняття навчально-дослідницької або навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності учнів. Л. Калуська розглядає дослідницько-пошукову діяльність дитини у спадку В. Сухомлинського. Окремі аспекти залучення учнів до дослідницької діяльності у процесі вивчення різних шкільних дисциплін знаходимо у працях К. Баханова, В. Давидова, Л. Задорожної, Л. Занкова, О. Кабанової-Меллер, О. Кожем'яки, М. Махмутова, І. Нікітіної, Ю. Нікітіна, В. Шеліхової та інших. Загальні засади формування дослідницьких умінь учнів у школах нового типу та розвитку на цій основі особистості школяра знайшли своє відображення у дослідженнях сучасних українських учених (Л. Левченко, Н. Недодатко, О. Павленко, А. Сологуб). Отже, аналіз історико-педагогічних джерел засвідчує, що безпосередньо питанню пошуково-дослідницької діяльності школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського приділялася недостатня увага, тому цей аспект потребує детального вивчення.

Мета нашої статті – проаналізувати поняття «пошуково-дослідницька діяльність» та визначити її роль і місце у вихованні творчої особистості, як у педагогічній концепції В. Сухомлинського, так і у навчально-виховному процесі сьогодення.

Необхідно зауважити, що поняття «пошуково-дослідницька діяльність» вважається досить новим, воно розглядалося незначною кількістю науковців, зокрема І. Карнаухою та О. Павленко.

Дослідниця Н. Борщина визначає його як діяльність, що забезпечує формування наукового світогляду, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей (активність у самостійному пошуку, ініціативність тощо), формування навичок самостійної дослідницької діяльності, застосування теоретичних знань у своїй практичній діяльності, розширення наукової ерудиції, формування в них процедур творчого пізнавального пошуку – нових форм, методів, засобів пізнання дійсності [1].

Г. Цехмістрова вважає, що «науково-дослідницька діяльність» є одним із

найважливіших засобів підвищення якості освіти і виховання учнівської молоді, здатної творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу», більше того, «розвиток наукових досліджень впливає на якість навчального процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань і вмінь, а й сам процес навчання і його структуру» [6, с.35].

На думку А.Семенової, «дослідницька діяльність забезпечує тим, хто навчається продуктивну та мисленнєву діяльність на самому високому рівні творчості, а також засвоєність знань на рівні знань-трансформацій при ефективному проявленні творчих здібностей» [2, с.22].

Окремі дослідники вирізняють наукове та навчальне дослідження. Поняття «наукове дослідження» визначається як процес вироблення нових наукових знань, як один з видів пізнавальної діяльності. Навчальне дослідження передбачає набуття учнем функціональної навички дослідження як універсального способу освоєння дійсності, розвитку здібностей до дослідницького типу мислення, активізації особистісної позиції учня в освітньому процесі на основі набуття суб'єктивно нових знань, тобто пошукову діяльність щодо самостійного отримання знань, що є новими і особистісно значущими для конкретного учня, розв'язання нових для нього проблем.

Пошукова, науково-дослідницька та навчально-дослідницька діяльність учнів традиційно розглядається як:

- процес включення особистості у самостійне збирання і дослідження інформації, формування у неї на цій основі міцних знань, умінь, навичок пізнавальної та творчої діяльності;

- дієвий засіб підвищення якості та ефективності знань та умінь, складна динамічна система, що є сукупністю волі, емоцій та інтелекту особистості, спрямованих на пошук сутності природи речей і їх причинно-наслідкових зв'язків;

- співробітництво та співтворчість педагога і вихованців, побудована на визнанні особистості дитини, на взаємоповазі її пізнавальної та творчої діяльності і взаємній зацікавленості у спільному успіху і наслідках цієї діяльності;

- як творчий процес спільної діяльності двох суб'єктів (вчителя і учня) щодо пошуку невідомого, у ході якого здійснюється трансляція між ними культурних цінностей, результатом якої є формування світогляду. Її основна функція: ініціювання учнів до пізнання світу, себе, і себе у цьому світі.

Цікавість, невимушеність, природність пошуково-дослідницької діяльності багато в чому забезпечують її високу педагогічну ефективність як засобу навчання, виховання та розвитку школярів. Адже, як стверджував В. Сухомлинський, людина найкраще виховується тоді, коли вона не помічає, що її виховують [3, с. 243].

Якщо звернутися до спадщини видатного педагога, то на думку В. Сухомлинського, важливо, щоб учні спиралися на теоретичні знання під час набуття практичного досвіду і навпаки – спиралися на свій практичний досвід у процесі набуття теоретичних знань з основ наук [4, с.341].

Педагог-новатор закликав робити все, щоб не перетворити дитину на «сховище знань, комору істин, правил і формул», а навчити її думати, мислити, сприймати яскравий навколишній світ із його закономірностями, явищами, фактами, істинами, щоб через злиття думки і фізичної праці учні ставали мудрими мислителями і дослідниками, а не «споживачами готових знань» [5, с.354].

Пошуково-дослідницька діяльність була одним із стрижневих видів роботи у навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи. В. Сухомлинський поклав ідею пошуку й дослідництва в основу навчально-виховного та позанавчального процесу ще у середній школі радянського зразку. Пошуково-дослідницьку діяльність було організовано й у наукових гуртках. «Можливо, – пише В. Сухомлинський у праці «Павлівська середня школа», – у терміні «науковий» є певна частка перебільшення, але сама ця назва відображає рису творчої діяльності старших учнів – дослідження, експеримент. Учнів радує, надихає, що вони певною мірою прилучаються до наукових методів розумової праці» [5, с.122].

Характерною рисою роботи всіх гуртків Павлівської школи був дослідницький характер їх діяльності, де поєднувалися зусилля рук і розуму. Необхідно підкреслити, що саме у такій діяльності учні набували великого життєвого досвіду, бачили реальну можливість творчого використання отриманих на уроках теоретичних знань у своїй практичній діяльності.

У педагогічній діяльності В. Сухомлинський активно використовував досліди, творчі розповіді, експерименти, спостереження, екскурсії в природу, походи, роботу на навчально-дослідницьких земельних ділянках як форми пошуково-дослідницької діяльності.

Пошуково-дослідницькою ми називаємо діяльність, спрямовану на виявлення, вивчення, відтворення або творення об'єктів, явищ і процесів соціальної чи природної діяльності з метою розкриття їх сутності і змісту, з'ясування

законів і принципів організації, умов функціонування та розвитку, а також впливу на різноманітні види людської практики.

До сфери пошуково-дослідницької діяльності належать об'єкти, явища і процеси, що поділяються за такими напрямками:

1) жива і нежива природа (космічні, планетарні, географічні, кліматичні, погодні, ландшафтні, гідрологічні; дика та свійська фауна і флора; охорона, захист і відновлення природного середовища);

2) наука, техніка, виробництво (наукові ідеї, винаходи і відкриття; видатні вітчизняні та зарубіжні вчені, дослідники, конструктори, інженери; види машин, механізмів, приладів, матеріалів, технологій, види професій і господарська діяльність людей);

3) історія і політика (значущі історичні, політичні події та особистості; їх вплив на розвиток людської цивілізації, окремих країн і народів; перспективи еволюції людства; вивчення рідного краю, історії свого роду і сім'ї);

4) культура і мистецтво (мова, традиції, обряди, побут, фольклор, вироби народної творчості, твори літератури, музики, живопису, кіно та театру; пам'ятки культури, історії, архітектури; фізична культура і спорт, культура міжособистісного спілкування тощо);

5) освіта, виховання, дозвілля (організація навчальної та розважальної роботи; особливості і можливості людського організму та особистості; професійний вибір та підготовка до професійної діяльності; самопізнання, саморозвиток і самовдосконалення особистості; задоволення індивідуальних здібностей та потреб).

До загальних форм пошуково-дослідницької діяльності учнів Павлівської середньої школи ми відносимо такі:

1. Уроки з вивчення основ наук за окремими спрямуваннями (фізико-математичне, суспільно-історичне, хіміко-біологічне, фізкультурно-трудове тощо); «уроки мислення серед природи»; «уроки вивчення людини серцем» та ін.

2. Факультативні заняття, творчі гуртки, студії і театри; технічні майстерні, дослідницькі групи і лабораторії.

3. Шкільні трудові загони і табори; експериментальні сільськогосподарські ділянки, оранжереї, питомники, теплиці, лікарні для тварин і птахів тощо.

4. Експерсії на природні й культурні об'єкти, на промислові й сільськогосподарські підприємства; пошукові загони з вивчення історії рідного краю, життя і діяльності земляків, походи по місцях революційної, бойової та трудової слави.

5. Збирання матеріалів та оформлення шкільних кабінетів і лабораторій, музеїв, творчих кімнат, куточків живої природи.

6. Створення рукописних журналів, міні-підручників, хрестоматій, антологій, енциклопедій, альбомів, хронологій (фенологічні спостереження).

7. Виготовлення іграшок, музичних інструментів, костюмів і декорацій до свят, вистав і концертів.

8. Конструювання діючих моделей, машин, механізмів і приладів для забезпечення навчальної роботи, сільськогосподарської діяльності тощо.

9. Ведення учнями щоденників спостережень за власним розвитком, самоосвітою, станом здоров'я тощо.

10. Зустрічі зі спеціалістами промислових та сільськогосподарських підприємств; тематичні бесіди, ігри, вечори, вікторини з питань фізики, хімії, географії, історії, психології, літератури, техніки тощо.

11. Заочні екскурсії іншими країнами, республіками СРСР, відомими музеями, виставками, пам'ятками природи, історії, архітектури.

Серед методів та прийомів пошуково-дослідницької діяльності школярів, які знайшли відбиття в роботах В. Сухомлинського ми виділяємо такі:

1. Моделювання об'єктів, явищ та процесів живої та неживої природи.

2. Проведення спільно з вчителями експериментів на уроках хімії, фізики, біології, трудового навчання та позанавчальних, гурткових заняттях.

3. Виступи школярів з доповідями, рефератами, самостійними розвідками, з різних аспектів науки, техніки, культури, громадської та родинної історії тощо.

4. Підготовка і проведення учнями спостережень та експериментів на базі дослідних ділянок, питомників, теплиць, оранжерей.

5. Підготовка агротехнічних, технологічних звітів за результатами роботи на колгоспних полях, садах та домашніх городах тощо.

6. Складання схем, таблиць, графіків, що характеризують дію технічних приладів, хімічних сполук, агрономічних засобів тощо.

7. Регулярні спостереження з метою виявлення впливу погодно-кліматичних факторів на життя і діяльність людей, на поведінку тварин, птахів, на розвиток рослин тощо.

8. Практичне застосування сконструйованих механізмів і приладів в умовах виробничої праці, навчального процесу і т. ін.

9. Консультації з місцевими інженерами, техніками, агрономами, раціоналізаторами й винахідниками щодо організації пошуково-дослідницької діяльності школярів.

10. Вирощування дерев, рослин, тварин на основі рекомендацій науковців, спеціалістів сільського господарства та ін.

11. Проведення учнями самоспостережень з метою самовиховання: корекція власної поведінки, підвищення працездатності, покращення комунікабельності, вироблення волі і характеру тощо.

12. Колективні обговорення публікацій у газетах та журналах, передач радіо і телебачення, архівних матеріалів, особистих спогадів на актуальні теми наукового, культурного, політичного життя.

13. Аналіз спостережень за реальними людьми, їхніми стосунками, почуттями.

Як бачимо, пошуково-дослідницька діяльність є складовою навчально-виховної активності, спрямованої на роботу з інформацією, її пошук, аналіз, структурування та трансформування її у дидактичний продукт, придатний до творчого використання на практиці.

В умовах сучасного життя, пошуково-дослідницька діяльність – це синтез пошукової активності та дослідницької поведінки.

Сучасний учень у процесі навчання повинен набути певних праксеологічних вмінь розв'язання різноманітних проблем (логічно і критично міркувати, розуміти і розпізнавати головні аспекти проблем, організувати дії з їх розв'язання, точно і зрозуміло формулювати результати тощо); вміти пристосовуватися до мінливих обставин сьогодення; аналізувати і опрацьовувати інформацію (встановлювати закономірності, робити аргументовані висновки, використовувати їх для прогнозування); усвідомлювати, де і яким чином знання можуть бути використані в оточуючій дійсності. Все це зумовлює необхідність активного впровадження і застосування пошуково-дослідницького підходу у навчально-виховному процесі школи сьогодення.

Таким чином, проаналізувавши підходи різних дослідників до визначення поняття «пошуково-дослідницька діяльність», а також визначивши її місце і роль у вихованні творчої особистості як у педагогічній практиці В. Сухомлинського, так і в умовах сучасної середньої школи, можна зробити висновок, що пошуково-дослідницька діяльність, незважаючи на різноманітність формулювань, була й залишається

однією з основних складових виховання творчої розвиненої особистості. Слід зазначити, що однією з головних рис навчально-виховного та позанавчального процесу Павлівської середньої школи був дослідницький характер діяльності учнів, які за допомогою різних форм, методів та прийомів пошуково-дослідницької роботи вчилися творчо застосовувати набуті теоретичні знання. В. Сухомлинський був переконаний, що навчання не може бути простим нагромадженням знань, які діти зможуть застосувати тільки у дорослому житті, треба, щоб вони бачили їх життєву необхідність та можливість використання на практиці.

У рамках цієї статті ми проаналізували поняття пошуково-дослідницької діяльності, навели напрямки, форми, методи та прийоми, за допомогою яких ця діяльність здійснювалася учнями Павлівської середньої школи. Подальшого дослідження потребують педагогічні умови організації пошуково-дослідницької діяльності учнів у Павлівській середній школі. На нашу думку, використання досвіду В. Сухомлинського щодо організації такої діяльності є актуальним у сучасній українській школі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борщина Н. В. Організація пошуково-дослідної діяльності майбутніх учителів технологій з використанням ІКТ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/borschina-nv-organizatsiya-poshukovo-doslidnoyi-diyalnosti-maybutnih-uchiteliv-tehnologiy-z-vikoristannyam-ikt/>.
2. Організація та управління творчою діяльністю старшокласників на уроках природничо-математичного циклу: Навчальний посібник. / А. В. Семенова. – Одеса: «Друк», 2001. – 207 с.
3. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
5. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором школи / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 640 с.
6. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. / Г. С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.